

„Le rajzoltam a magam tékámát...” Szilágyi Sámuel könyvszekerényleírása 1740-ből. A magyarországi könyvtártörténet szempontjából ritka leírást tartalmaz Szilágyi Sámuel (?–1771), a magyarországi református egyház egyik bécsi ágense és Ráday Gedeon, világi tisztségei, szerepe mellett a magyarországi református egyház jelentős személyiségének a levelezése.¹ Szilágyi a nagyenyedi kollégium egyik professzorának fia, aki hosszabb időt töltött Odera-Frankfurtban, ahol tudatosan készült majdani közéleti szereplésére.² A hajdani peregrinus a magyarországi református egyház egyik neves, 18. századi bécsi ágense, azaz udvari érdekképviselője volt 1733–1748 között. Tevékenységéért elnyerte az uralkodó elismerését, bárói címet kapott és erdélyi ítélőtáblai ülnöki tisztséget nyert.³

Szilágyi nem ismeretlen könyvtártörténetünkben. Egyrészt köztudott, hogy bécsi szolgálata idején Ráday könyvbeszerző ügynöke is volt. Másrészt ő maga is gazdag és korszerű gyűjteményt alakított ki, amelyet aztán a marosvásárhelyi református kollégiumra hagyott.⁴ Könyvtára létrehozásának módjáról meglehetősen keveset tudunk, azt azonban igen, hogy a nyomtatványok mellett a nehezen beszerezhető ritkaságokat, kéziratokat másoltatta a maga számára, így történt ez Bánffí Farkas Krónika-kódexe esetében is.⁵ Emellett egy igen imponáló terjedelmű, 59 főlíó kötetnyi egyháztörténeti forrásgyűjteményt is létrehozott,⁶ amelynek azonban – az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának államosítását követően – egyelőre nyoma veszett. Sokrétű érdeklődését jól jelzi, hogy még ágensége idején, 1740-ben jelent meg *Keresztyén Seneca az az Lucius Annaeus Seneca munkáiból kiszedegettetett, és XXXVIII. részekre osztatott keresztyéni virágok* című munkája.⁷ A zene is igen élénken foglalkoztatta, 1750 körül talán Marosvásárhelyen „Collegium Musicum”-ot szervezett, hangversenyeket adott, amelyeken egyebek közt általa fordított Metastasio-szövegekre énekeltek áriákat.⁸ Az ügyvivő azonban, amint az alábbiakból kiderül, nem csak a könyvek, kéziratok vásárlására, hanem azok védelmére is jelentős összegeket áldozott, az e téren szerzett tapasztalatait pedig készségesen osztotta meg támogatójával és barátjával.⁹

¹ ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, Bp., MREZS Irodájának Sajtóosztálya, 1977, 100.

² KOVÁCS Teofil, *Szilágyi Sámuel levelei Teleki Sándorhoz és Ráday Pálhoz tanársága és ágensége ügyében*, Kézirat.

³ ZOVÁNYI 1977, i. m. 605; RETTEGI György, *Emlékezetre méltó dolgok*, Bukarest, Kriterion, 1970, 548.

⁴ JAKÓ Zsigmond, *Írás, könyv, értelmiség*, Tanulmányok Erdély történetéhez, Bukarest, Kriterion, 1977, 213.

⁵ JAKÓ 1977, i. m. 213.

⁶ KISS András, *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának kialakulása és története*, Függelék, Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának fondjegyzéke (1949. évi állapot), Összeáll. Jakó Zsigmond Hegyi Géza és W. Kovács András közreműködésével = *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei*, Szerk. Sipos Gábor, Kolozsvár, 2009, 232.

⁷ Második kiadása 1770-ben jelent meg. SIMON Melinda, SZABÓ Ágnes, *Bethlen Kata könyvtárának rekonstrukciója*, Szeged, Scriptorum, 1997, 47; ZOVÁNYI 1977, i. m. 605.

⁸ KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Bp., Akadémiai, 1983, 212; Ráday Levéltár C-64-8-2455 1752. március 18.

⁹ Lásd SEGESVÁRY Viktor, *A Ráday Könyvtár 18. századi története*, Hága, Mikes International, 2005 (elektronikus kiadás, letöltve: 2015. 07. 29. <http://mek.oszk.hu/02900/02943/02943.pdf>); *Peregrinuslevelek 1711–1750, Külföldön tanuló diákok levelei Teleki Sándornak*, szerk. Hoffmann Gizella, Szeged, JATE BTK, 1980 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmainak történetéhez, 6), (továbbiakban = *Peregrinuslevelek*) 253.

Az 1740. december 10-i levelének¹⁰ legfőbb témája könyvszekrényének leírása, amelyet Segesváry Viktor is megemlít munkájában.¹¹ Véleményem szerint azonban ez a kérdés egy mondatnál részletesebb bemutatást is megérdemel, hiszen érdekes adalékokkal szolgál mind Ráday, mind Szilágyi könyvtárára vonatkozóan.

Az ágens levelének tanúsága szerint Ráday Gedeonnak bécsi látogatásakor megtetszett Szilágyi modern könyvszekrénye. Amint azt Segesváry kutatásainak köszönhetően tudjuk, a Ráday gyűjteményt ekkor a Pál idejéből megmaradt állványokon őrizték. Így nem meglepő, hogy gyűjteménye megfelelő tárolására is gondot fordító Gedeon hazatérése után megkérte Szilágyit, hogy rajzolja le neki részletesen a szekrényt, aminek alapján ő is készíttethet egy ilyet. Az említett rajzhoz Szilágyi levélben leírást is mellékelte.

A zárható szekrény mellékelt leírása és rajza mutatja, hogy itt a könyvek nagyon gondos tárolásáról van szó, a megoldás, kialakítás pedig eltér a korabeliektől, tulajdonképpen megelőzi azokat. Azt azonban mindezidáig nem sikerült kideríteni, hogy ő milyen minta alapján dolgoztatott, esetleg peregrinációja során, vagy Bécsben találkozott ezzel a szekrénytípussal. A nagy, üveges, de nem tolóajtókkal ellátott szekrények a 18. században elterjedtek voltak.¹² A Mária Terézia idejében uralkodó osztrák rokokó kedvelte az üveges edényszekrényt (Aufsatzschrank), melynek felső, üvegezett része a porcelánok elhelyezésére szolgált.¹³ Lehet, hogy ez adta az ötletet a könyvszekrényhez, azt azonban nem tudjuk, hogy az ajtók üvegezett megoldását is követte-e Szilágyi? A téka novuma kétségtelenül a tolóajtós megoldás. Szilágyi bécsi szállásáról nincsenek információink, de ezt a kialakítást akár a helytakarékoság is magyarázhatja.

A megadott méretek alapján bizonyos, hogy elég tekintélyes bútordarabról volt szó (egyben arra is következtethetünk, hogy Szilágyinak is tekintélyes könyvállománya volt már ekkor,¹⁴ amelynek

¹⁰ Ráday Levéltár C64-8-2433

¹¹ „Szilágyi Sámuel bécsi ágens és beszerző már 1740-ben aprólékosan leírja barátjának saját könyvespolcait, le is rajzolja, és melegen ajánlja azokat, mint a legmodernebb rendszerűeket (1740. december 10). Ekkor azonban még nem vált annyira égetővé a könyvtartók beszerzése, hiszen valószínű, hogy a meglévő anyag elfért a Ráday Pál idejéből megmaradt állványokon, s új könyvtárteremről még szó sem volt, – így Ráday Gedeon az érdeklődésnél nem ment tovább.” SEGESVÁRY 2005, i. m. 119. – Az ilyesmi nem állt tőle távol, hiszen peregrinus éveiben is számot adott az kétkezi munkák iránti affinitásáról. *Peregrinuslevelek 1711–1750, Külföldön tanuló diákok levelei Teleki Sándornak*, Szerk.: Keszérű Bálint Szeged, 1980 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmainak történetéhez, 6), 230: „A Msgs Ur kedviért a lakirozást (a mint itt hívják) meg tanultam perfecte, igen szép mesterségis, az én Gazdám minthogy szépen tud lakirozni, meg tanított, magának mikor érkezett multságul dolgozott előttem.”

¹² GLOAG, John, *A Complete Dictionary of Furniture*, New York, The Overlook Press, Woodstock, 1990, 147. – Ennek némileg ellentmond *Bruckmann's Möbel-Lexikon* München, 1976: Ausgesprochene Bücherschränke kennt man erst seit der 2. Hälfte des 18. Jh.s, wo sie besonders in England (englische Möbel) als vergitterte Vitrinenschränke durch Chippendale ihre Ausprägung erfuhren. [Kifejezett könyvszekrényeket csak a 18. század második feléből ismerünk, amikor különösen Angliában (angol bútorok) CHIPPENDALE által mint rácsos szekrények jelentek meg.] 53; „Benkő Ferenc 1796. évi leírásából ismeretes, hogy az enyedi könyvtárban ez idő tájt választották külön a kézíratos könyveket a nyomtatottaktól és helyezték el két, erre a célra készített „üveges Théká”-ban azzal az indoklással, hogy „a kézírások nagyon nevelik a könyvesháznaknak érdemeket”. JAKÓ 1977. i. m. 210.

¹³ KAESZ Gyula, *Ismerjük meg a bútorstílusokat*, Bp., Gondolat, 1978, 134.

¹⁴ Nem többzetes állományra kell gondolnunk. ALSZEGHY Zsolt így ír a korszak egyik jeles szereplőjéről: „Bod Péter könyvtárában 888 mű volt, köztük 58 kézirat”. ALSZEGHY Zsolt, *Barokk*

alapját tanulmányai során vetette meg.): hét láb (kb. 2,2 méter) magas és hat láb (kb. 1,9 méter)¹⁵ széles, és a további bővítésre is lehetőség volt, amit az ágens ki is használt. A leírás elkészítésekor tékája még egyszer akkora volt, mint amikor azt Ráday látta. Az ilyen asztalos munka elég sokba, ebben az időben mintegy 400 forintba került. Ez igen tekintélyes summa, ha meggondoljuk, hogy Szilágyi a négy egyházkerülettől kaphatott évente összesen ennyit.¹⁶ Tarczali Zsigmond erdélyi protestáns ügyvivő évi fizetése is ekkora összeget tett ki.¹⁷

A szekrényben elhelyezendő polcok a könyvek számtól függtek. Ez a különböző méretű könyvek helytakarékos raktározását is elősegítette. Az ajtók lehettek akár tömör fából, vagy üvegezettek. Az utóbbi esztétikai szempontból kétségtelenül előnyösebb volt a zárt faajtóknál, és praktikusabb is, hiszen így a keresett köteteket, akár az ajtók nyitása nélkül is könnyebb volt megtalálni. Szilágyi a levélben jelezte, hogy az arányokat a mellékelt rajzon tüntette fel. A szekrény a nagyobb védelem érdekében kulccsal zárható volt.

Az nem ismert, hogy végül Ráday Gedeon készíttetett volna ilyen szekrényt, könyvtárának berendezéséből nem maradt fenn erre utalás.¹⁸ Valószínűbb, hogy nem, hiszen 1762. március 11-én Szilágyi későbbi utóda, Nagy Sámuel¹⁹ a Rádaynak készült polcok zöld festését kritizálta, megemlítette még a port is: „azon erős festés a könyveknek alját nagyon meg rongálja, és a midőn az ember tisztogatja a portul mind a thécákat, mind a könyveket, azon, a könyvek által le dörgölődött por az ember mellyének nagyon ártalmas”.²⁰

A levél és a mellékelt rajz egyrészt a Ráday könyvtárra, másrészt a jórészt elfeledett bibliofil Szilágyi Sámuel gyűjteményére vonatkozóan tartalmaz értékes adatokat.²¹

Bécs, 1740. december 10.

Tekéntetes Úr!, drága Nagy jó Uram!

Le rajzoltam a magam tékámat az Úr parancsolattya szerént, úgy valamint most van, mivel az olta a miolta az Úr innen el ment notabiliter legalábbis 400 forintig szaporodott, consequenter még egyszer annyi mint akkor volt. Van azért most hac in formalitate két darabba a mint mutattya

1. A, B, C, D meljek in E, F. úgy conjungáltatva vadnak asztalos mesterséggel hogy a kettő egynek lássék.

és felvilágosodás = *Magyar művelődéstörténet*, Szerk. Domanovszky Sándor, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1941, 490. A könyvgyűjtésről is ismert Bethlen Kata ekkor 330 kötetes könyvtárral rendelkezett. SIMON, SZABÓ 1997, i. m. XX.

¹⁵ Bécsi lábbal (31,6) számolva. Még elterjedt volt Magyarországon a legismertebb láb: királyi (31,26 cm), a budai és a pozsonyi (31,68 cm), az erdélyi láb (31,1 cm). *Magyar Nagylexikon*, Bp., Magyar Nagylexikon Kiadó, 2000, XI, 697.

¹⁶ Ráday Levéltár C-64-7-503a 1737. március 20.; C-64-8-2427 1740. február 24.

¹⁷ DÁNÉ Veronka, *Az erdélyi református egyház bécsi ágenciájának kialakulása, Tarczali Zsigmond ágensége (1694?) 1698–1741* 42. (Kézirat)

¹⁸ SEGESVÁRY 2005, i. m. 119: „meglévő anyag elfért a Ráday Pál idejéből megmaradt állványokon, s új könyvtárteremről még szó sem volt, – így Ráday Gedeon az érdeklődésnél nem ment tovább.”

¹⁹ ZOVÁNYI 1977, i. m. 424: Nagy Sámuel (? ,?–Pécel, 1802. május 13.) Teológiát is végzett Debrecenben. A Ráday-családnál nyolc évig nevelősködött. Bázelen és Bécsben is tanult. Az utóbbi helyen orvostudományt hallgatott. 1763–1797 között a magyarországi református egyház ágense volt.

²⁰ Ráday Levéltár C64-8-1567 Bécs, 1762. május 11.

²¹ A szöveget az ékezet kitételétől eltekintve betűhíven közlöm.

- 2 Lehet a belső szakaszokat a könnyek számához accommodálni, meljket én nem specifiáltam.
- 3 Az ajtók nem sarkokon járók, hanem tojókák; mert így kevesebb heljet fognak el. Az egész machina pedig két részre van az ajtók járásához szabva és osztva ut AEBGH et G.HDFC.
- 4 Az ajtók vagy ablakok, ha üvegből lesznek, a Machinának nagyságához legyenek accommodálva, az enyimnek magossága hét láb, szélessége hat, consequenter ezen delineationak formája abba nem egygyez, az ablakok vadnak másként e szerént négy részre szakasztva ut abcd. efgh. iklm, nopq. Az üvegek rajta a szerint a mint abcd. mutattja.
- 5 Az ablakok járására két völgyözetes párkány kívántatik, hogy egyik a másik alatt el bűvhasson, és az abcd, mehessen az efgh felibe ha a könyvhez akar az Úr nyúlni a melj az abcd részén lészen, vagy megint az efgh, mehessen az abcd heljére, alá ha mikor kívántatik, így kell az alsó részének is alkalmaztatni.
- 6 Lehetne ugyan az abcd ajtót úgy csináltatni hogy az AG részen járna ki, de mind az, hogy nagy heljet foglal, és alkalmatlankodik, mind kivált hogy olj szorosan öszve nem bocsáttathatik hogy a por be ne férjen, és a könyveknek kárt ne tegyen, azért, jobb a szerént jártatni a mint íram.
- 7 A párkányozatoknak ut AG. GD. BH. HC, úgy be kell vésettetni hogy az ablakok jól bé járassanak és a port ki rekeszthessék.
- 8 De kivált a két Machina része a hol öszve megyen accuratissime legyen öszve gyalulva, hogy mikor öszve eresztetik mint ha egy volna úgy lássék
9. A zára sub lit. x. meljiknek közepébe látzó kis punctum a zár srófos kódöke, a melj az ablakot a théca odalához, a meljre szinte úgy mint az ablakra srófos vasnak kell csináltatni, hogy ezen által abba hatván a kettő össze foglalja, és a koltsnak úgy kell csináltatni, hogy egyik része bé zárja, a másik vissza srófolván ki nyithassa, kívül pedig convexitásu jelének kell lenni, ne hogy a kulcs kódökéhez másként, hanem azon koltsal nyúlhassanak.

Nem tudom mitsóda huntzfut költötte róllam hogy meg változtattam vallásomat, de vagy irigység vitte reá, vagy nem esmért, akarmeljik okból cselekedte gaz ember volt. A Nagy Aszszonyt az ifjúval alázatosan revereáлом. Egy Memorismat kaphattam Felséges Aszszonyinak homágiumnak alkalmatosságával azzal akartam az Úrnak kedveskedni. Még nem lehet által látni a jövendőket, sőt conjecturat is nehezen lehet formálni, az ugyan igaz hogy a mi Felséges Udvarunk azon igyekszik, hogy minden provinciákat conserválhasson, és az Imperiálsi Dignitást is obtinuálhassa, s. az kettőre minden erejét fogja fordítani, de maga erejétől az utolsót nem assequálhattja, azért minémü szövetkezéseket fog a végre tenni, mind addig kétséges, noha úgy látzik a Frantziától leg többet lehet várni, ha annak inclinációja lészen, legalább ha valamit kell érette adni, aztis el nem mulattják. Csúfos a Bránderburgus praetensiója és motussa ellenünk, noha ehez leg többet biztunk. Coeterum in nostris Negotiis jó volna ha az Urak egyet értenének és valamit végeznének noha deputátot most nem javallhatnék, de hogy jó rendeléseket tennének, és mihelt az idő engedné, mindgyárt megmozdulhatnánk az igen jó volna. Úri Favorába az Úrnak ajánlott vagyok

A Tekéntetes Úr

10 Decembris 1740 Bécs

alázatos szolgája
Szilágyi Sámuel

KOVÁCS TEOFIL